

EGY LEHETSÉGES NYUGDÍJREFORM ÉS INDOKAI

BANYÁR JÓZSEF – MÉSZÁROS JÓZSEF

A nyugdíjrendszerek reformja szerte a világon az érdeklődés középpontjában van. Úgy tűnik, hogy különböző tényezők hatására a nyugdíjrendszerek legelterjedtebb és legnagyobb súlyú válfaja, a felosztó-kiróví típusú nyugdíjrendszer jelen formájában a világ legtöbb országában nehezen fenntartható. Emiatt jelenleg széles körű, sok fórumon (pl. az utcákon is) zajló vita folyik ezek reformjáról sok országban és nemzetközi szervezetben. A magyar nyugdíjrendszer az elmúlt egy évtized alatt sokat változott (megítélésünk szerint alapvetően pozitív irányban), de a jelentős reformlépések ellenére még nem beszélhetünk egy befejezett folyamatról, egy olyan rendszerről, melynek hosszú távú fennmaradása biztosított, s amelynek elemei között nagyfokú konzisztencia áll fenn. Ezért – nézetünk szerint – elkerülhetetlen a rendszernek (illetve egyes elemeinek) a további reformja. A továbblépést illetően azonban nincs összhang a szakértők között, s ami még nagyobb baj: úgy tűnik, hogy a döntéshozók jelenleg nem ismerik fel a további változtatás szükségességét, s mintha úgy tekinténe a nyugdíjrendszerre, ami az 1990-es évek reformjai következtében átmenetileg stabil állapotba került, amelyen jelenleg nem aktuális a további változtatás, sőt még a vita sem erről. Álláspontunk szerint ez nincs így. A tanulmány a magyar nyugdíjrendszer egy lehetséges és (a szerzők szerint) kívánatos távlati modelljét, valamint az ahhoz vezető utat kívánja felvázolni.

Kulcsszavak: nyugdíjfinanszírozás; államadósság; tőkefedezet; demográfiai folyamatok

1. A NYUGDÍJRENDSZEREK KIALAKULÁSA ÉS HELYE AZ EGYÉNI ÉLETPÁLYÁN

A nyugdíjrendszerek kialakulását nem történeti, hanem egyfajta logikai rendben vizsgáljuk. A kialakulás legfontosabb oka a hagyományos közösségek (nagycsalád, faluközösségek stb.) felbomlása, s az általuk képviselt személyi alapú biztonsági háló megszűnése volt, ami párhuzamosan zajlott a személytelen intézmények és intézményi megoldások kiépülésével. Az egyik szükségessé, a másik lehetsé-

---

Banyár József, PSZÁF, 1013 Budapest, Krisztina körút 39. E-mail: banyar.jozsef@pszaf.hu
Mészáros József, BMGE, 1113 Budapest, Műgyetem rakpart 3–9. E-mail: mj@eik.bme.hu

gessé tette a mai személytelen és formalizált biztonsági rendszerek, benne a nyugdíjrendszer kiépülését. A mai személytelen megoldások felé vittek a korábbi megoldások belső problémái is. Ennek lényege az volt, hogy az ellátatlan és ellátásra szoruló rokonok tömege esetleg megrokkantotta az őket ellátókat, ezért azok preferálták a potenciális terhek minél szélesebb körben való terítését és kiszámíthatóvá tételét. Ugyanakkor a formális rendszerek kiépülése nem megy állami kényszer nélkül, hiszen a nyugdíjrendszerek lényege az állam által előírt kényszer-megtakarítás. Erre azért van szükség, mert az egyének – főleg a relatív szegénység állapotában – hajlamosak preferálni a jelenlegi fogyasztást a későbbivel szemben, ezért önkéntesen általában elégtelen a nyugdíjas korra való előtakarékoság. Az állam viszont előre látja, hogy az önkéntesen elégtelenül megtakarító tömegek nyugdíjaskori ellátatlansága politikai feszültségekhez fog vezetni, amit célszerű neki megelőznie. A megelőzés (tehát a takarékoságra kényszerítés) azért is célszerűbb megoldás, mint az ellátatlanok aktuális segélyezése, mert az nagyon megterhelné az aktuális költségvetést, ami – az adók növelése révén – esetleg ismét csak politikai elégedetlenséghez vezetne.

Számunkra mindezekből elsősorban az alábbiak következtek:

- (1) Elsősorban a relatív szegényeket, vagyis az öregkorukban jelentősebb vagyron nélkülieket kell a takarékoskodásra kényszeríteni, mert csak az ő esetükben fenyegető az öregkori szegénység, és ezért a segélyezés szükséglete.
- (2) A kötelező (kb. = „állami”) nyugdíjrendszernek olyan mértékben kell általánosnak és a lakosság egészére, vagy nagy részére kiterjedőnek lennie, amilyen mértékben általános, hogy a lakosság nagyrészt relatív szegényekből áll. A nyugdíjrendszer a társadalmi biztonság sérülése nélkül zsugorodhat a népesség relatív vagyonosodásával, sőt a relatív vagyonos emberek számára a kényszertakarékoság előírása zavaró és diszfunkcionális is lehet.
- (3) A kezdeti nyugdíjrendszerek (expliciten) feltőkésítettek voltak. Az 1929–1933-as Nagy Válság és a második világháború azonban a legtöbb ilyen rendszer mögül megsemmisítette a tőkét. Az ebből keletkező krízist az állam hosszú távú kölcsön felvételével oldotta meg. Ezt azonban nem így kommunikálta, ezért ez a kölcsönfelvétel rejtett maradt, így az állam nyugdíjrendszer miatti és mögötti adósságát implicit államadósságnak is nevezhetjük. Az ilyen implicit államadósságot maguk előtt görgető rendszereket nevezzük felosztó-kiróvó rendszernek. Ezekkel az a baj, hogy kedvezőtlen demográfiai helyzetben – mint ami felé az összes európai ország (beleértve Magyarországot is) közeleg – aktuálissá válik ennek a görgetett adósságnak a törlesztése, s ezt egy olyan nemzedék fogja megtenni, amelyik nem részesült az eladósodás hasznából. Mivel ez a nemzedék ezt az adósságtörlesztést mint méltánytalant

akár meg is tagadhatja, ezért a felosztó-kiróvó rendszerek rossz demográfiai helyzetben nem elég biztonságosak a már nyugdíjasok, de főleg a még nyugdíj előtt állók számára.

2. A JELENLEG ALKALMAZOTT ÖREGSÉGI NYUGDÍJRENDSZEREK VÁZLATOS BEMUTATÁSA

A nyugdíjrendszereket – a szakirodalom alapján – több szempont szerint csoportosítjuk. A későbbiek szempontjából a legfontosabb ezek közül

- a szolgáltatással meghatározott (SZM = defined benefit = DB) *versus* befizetéssel meghatározott (BM = defined contribution = DC);
- a feltőkésített (funded) *versus* felosztó-kiróvó (F/K = pay-as-you-go); és
- a biztosításmatematikailag korrekt („korrekt” = actuarially fair) *versus* nem korrekt (actuarially incorrect)

rendszerek megkülönböztetése.

Míg az SZM rendszerben elsődleges a nyugdíjigérvény, és ebből vezetik le a hozzájárulásokat, tartalékokat stb., addig a BM rendszerben a kiindulópont az egyéni számlákon nyilvántartott és kamatoztatott hozzájárulás (járulék, díj stb.), amiből nyugdíjba vonuláskor biztosításmatematikai módszerekkel kalkulálnak járadékot a biztosított számára.

A feltőkésített rendszerekben az összes már megtett nyugdíjigérvény diszkontált jelenértékének megfelelő tőke elkülönítve rendelkezésre áll minden pillanatban, a felosztó-kiróvó rendszerekben viszont ez a tőke csak impliciten, ki nem mutatott államadósság formájában van jelen. (Ezért mondjuk azt, hogy végső soron nem feltőkésített rendszer nincs, csak expliciten és impliciten feltőkésítettről beszélhetünk.)

A korrekt rendszerekben az egyén által teljesített befizetések és a részére várhatóan teljesítésre kerülő kifizetések sztochasztikus (a várható hátralévő élettartamtól mint valószínűségi változótól függő) ekvivalenciája teljesül, míg az inkorrekt rendszerekben ezzel a szemponttal nem törődnek. A felosztó-kiróvó rendszerek – az NDC rendszer kivételével – „beépítetten” inkorrektek.

3. A JELENLEGI NYUGDÍJRENDSZEREKET ÉRŐ KIHÍVÁSOK

A négy legfontosabb kihívás:

- (1) a demográfiai;
- (2) a munkaerő-piaci;
- (3) az államadósság oldaláról jövő; és
- (4) a globalizáció miatti.

A demográfiai kihívás lényege: a várható hátralévő élettartam radikális és még jelenleg is tartó emelkedése, párosulva a születésszám erős visszaesésével. Ez már eddig is erősen átrendezte a korstruktúrát, és ez az átrendeződés folytatódik. Egyre nő a népességben belül az idősek, s fokozatosan csökken az aktívak száma. Emiatt a társadalombiztosításnak egyre növekvő ellátási igényekre kell felkészülnie csökkenő járulékbévételek mellett.

A részmunkaidős foglalkoztatás elterjedése szintén erősen csökkenti a járulékbévételeket (teljesen arányos rendszerekben a nyugdíjakat is). Mindezen folyamatok miatt az implicit államadósság egyre nagyobb mértékű törlesztése van napirenden, ami első lépésben az explicit államadósságot emeli. Ráadásul a globalizáció miatt egyre inkább bizonytalanná válik, hogy ki melyik nyugdíjrendszerhez is tartozik, s egyre növekszik az igény a nyugdíjak „hordozhatósága” iránt, aminek a hagyományos nyugdíjrendszerek nem, vagy csak nagyon nehezen tudnak eleget tenni, mert valójában zárt gazdaságra konstruálták őket.

A fenti kihívásokra eddig a legkomplexebb választ a Notional Defined Contribution (NDC), vagy ahogyan mi elneveztük, a „tőkeszámlás” rendszer adja. Az utóbbi néhány évben több ország, így Svédország és Lengyelország is ennek szellemében reformálta meg hagyományos állami, felosztó-kiróvó rendszerű I. nyugdíjpillérének működését. A rendszer lényege, hogy az egyének nyugdíjrendszerbe való befizetéseit egyéni számlákon (a „tőkeszámlákon”) tartják nyilván, s egy technikai kamatlábbal kamatoztatják azt. Nyugdíjba vonuláskor a nyugdíjas ténylegesen várható hátralévő élettartama és a tőkeszámláján összegyűlt tőke alapján számítják ki neki a biztosításmatematikailag korrekt szintű járadékot.

4. A NYUGDÍJRENDSZEREKKEL KAPCSOLATOS ELVI PROBLÉMÁK

Mielőtt legfőbb mondanivalónkra rátérnénk, néhány elterjedt félreértést/félreemagyarázást szeretnénk tisztázni.

Az egyik legjelentősebb félreértés (a népesség széles tömegei részéről), illetve félremagyarázás (a politika részéről), hogy az állami nyugdíjrendszerben az állam gondoskodik a nyugdíjasokról. Már korábban is láttuk, hogy a nyugdíjrendszer lényege az államilag elrendelt és irányított kényszer-megtakarítás, tehát a majdani nyugdíjasok tartalmilag valójában önmagukról gondoskodnak, viszont az állam „gondolkodik” helyettük (nem hagyja, hogy ne takarékoskodjanak).

A nyugdíjrendszerekkel kapcsolatosan egy megkerülhetetlen fogalom a szolidaritás. Nagyon sokan ezt a nyugdíjrendszerek lényegének tekintik. Ha közgazdasági terminusokban gondolkodunk a fogalomról, akkor azt mondhatjuk, hogy a szolidaritás lényege és tartalma a szükséglet alapú újraelosztás, vagyis jövedelmet vonnak el attól, akinek az bőségesen áll a rendelkezésére és annak adják, aki annak szűkében van. A nyugdíjrendszerekben a leggyakoribb újraelosztási irányok

- a férfiktól a nők felé; és
- a magasabb jövedelműektől az alacsonyabb jövedelműek felé mutatnak.

A magunk részéről a szolidaritás fogalma jogtalan kiterjesztésének tartjuk annak a kockázati alapú újraelosztásra való alkalmazását, vagyis amikor tőke csoportosul át a járadékbiztosításokban a korán meghaltaktól a sokáig élők felé, ezért erre nem is alkalmazzuk a fogalmat.

A szolidaritás, tehát a szükséglet alapú újraelosztás ellentéte a hozzájárulások és a szolgáltatások sztochasztikus ekvivalenciája mint elv. Az olyan rendszert, ahol ez az elv érvényesül, biztosításmatematikailag korrektnek, röviden korrektnek nevezzük. A magunk részéről elismerjük, hogy a szolidaritásra nagy szükség van, és megvan a maga helye a nyugdíjrendszerben, de úgy véljük, hogy a nyugdíjrendszereknek a korrektségre mint elvre kell épülniük. Későbbiekben, a konkrét javaslataink kidolgozásánál ez volt a vezérelv.

Szolidaritásra szükség van, de nem szabad, hogy ez azt eredményezze, hogy a nyugdíjrendszer a korrektség szempontjából átláthatatlan lesz. Ezért a rendszert úgy kell megalkotni, hogy a szolidaritási jellegű újraelosztás mértéke tisztán látható legyen, ami a mi megoldásunkban az ilyen átcsoportosítások külön alrendszerbe helyezését jelenti.

A nyugdíjrendszerekről való gondolkodás egyik nagy problémája volt és maradt, hogy nagyon gyakran egyoldalúan makrogazdasági orientáltságú, vagyis nagy aggregátumokban dolgozik. Kimarad a látókörből az egyén, az egyéni motívációk. Az eredmény az, hogy az egyoldalúan makro-orientáltan megtervezett rendszerek széles körű ösztönzést adnak a potyautasságnak, mivel egyszerűen kifelejtik a rendszerből azt, hogy az egyéneket egyénileg kell ösztönözni a nyugdíjukról való gondoskodásra. Úgy véljük, hogy az általunk vázolt rendszer nem esik ebbe a hibába.

Megítélésünk szerint a jelenlegi rendszer lényegileg problematikus, ugyanis valójában egy meg nem oldott adósságválságot testesít meg. A rendszerben lévő nyugdíjigérvények mögött valójában állami elkötelezettség, tehát tartalmilag államadósság áll, amit azonban expliciten nem ismernek el ilyenek. Ezért mi ezt – a Világbank nyomán – implicit államadósságnak nevezzük. A válság lényege, hogy ezt az adósságot egyik nemzedék a másikra görgeti, s a demográfiai véletlentől függ, hogy mikor melyik nemzedék dagasztja, illetve apasztja azt, ami a (nemzedékek közötti) inkorrekttség beépített jellemvonása.

Az implicit államadósság koncepciója egyben rávilágít arra is, hogy valójában a felosztó-kiróvó rendszer is fedezett rendszer, tehát a határvonal nem a fedezett és a nem fedezett, hanem az expliciten és az impliciten fedezett rendszerek között van.

Mivel a felosztó-kiróvó rendszerekben a befizetéseknek az egyes egyének szempontjából vett hozama bizonyos értelemben a politikai önkénytől (tehát attól, hogy mekkora terhet hárítanak a következő generációra), s nem a valós gazdasági teljesítménytől függ, ezért elvileg hibásnak tartjuk azokat a kísérleteket, amelyek az expliciten és impliciten feltőkésített rendszereket a belső megtérülési ráta oldaláról hasonlítják össze – akár a feltőkésített rendszerek, akár a felosztó-kiróvó rendszerek hívei teszik ezt.

A felosztó-kiróvó rendszereknek mi egyetlen fontos pozitív tulajdonságát fedeztük fel, mégpedig azt, hogy ez (nagyon hosszú idő távlatában) egyfajta biztonsági háttérrendszerként funkcionálhat a feltőkésített rendszerek mögött, ha egy világtörténelmi kataklizmában (mint amilyen a Nagy Válság és a második világháború volt, s amilyenre remélhetőleg egyáltalán nem fog többé sor kerülni) elpusztulna a feltőkésített rendszerek mögötti tőke (vagy annak jelentős része). Ekkor a felosztó-kiróvó működési módra való áttérés megőrzi a nyugdíjrendszer folytonosságát, de ezt expliciten úgy kell értelmezni, hogy a rendszer adósságot vett fel, amelyet minél előbb, lehetőleg még az érintett nemzedék életében törleszteni kell (vagyis újra expliciten fel kell tőkésíteni a rendszert).

Minden nyugdíjrendszer mögött – sokszor rejtve maradó – feltevések állnak arra vonatkozólag, hogy milyen is az a társadalom, amelyben ez a rendszer működik. A rejtett feltevések veszélye, hogy a rendszerek túlélnek azt a társadalmat, amelyben adekvátak voltak, s az új körülmények között zavarokat okozhatnak. Úgy véljük, hogy Magyarországon az állami nyugdíjrendszer egy ilyen, önmagát túlélő rendszer. Igyekeztük számba venni implicit feltevéseit, s nevesíteni azt is, hogy mi a jövőben a nyugdíjrendszernek milyen társadalmi–gazdasági környezetre számítunk.

A TB mai hatalmas terjedelme egy mára már letűnt, speciális társadalmi–gazdasági helyzet eredménye és tükré. Ennek a letűnt helyzetnek a legfontosabb jellemzői a következők:

- tömegtermelés – tömegbiztosítás; egyszerű és olcsó, rugalmatlan típusmegoldások;
- jellemzően egy munkahely az élet végéig egyetlen szakmában – a foglalkoztatók nagy szervezetek;
- jellemzően egy országban tevékenykedik az egyén élete végéig;
- az emberek nagy tömege szegény, nincs különösebb tulajdona; és
- az emberek nem szoktak még hozzá az öngondoskodáshoz – az állam gondolkodik (de nem „gondoskodik”) helyettük, kényszeríti őket az öngondoskodásra és meg is szervezi annak intézményrendszerét.

Ezzel szemben ma:

- a termelés eltolódik az egyedi igények kielégítése felé – a gondoskodás/öngondoskodás területén is;
- az emberek életük során sokszor változtatnak munkahelyet és foglalkoztatási típust – ezért rugalmas gondoskodási/öngondoskodási megoldásokat igényelnek;
- egyre jobban terjed az időleges nemzetközi munkavállalás, ami megint csak növeli az igényeket a rugalmas megoldások iránt (egyre nehezebb definiálni a nemzetgazdaságot, lásd Európai Unió csatlakozásunkat);
- nő a jelentős (bár egyelőre főleg nem a „termelő” tulajdonnak tekinthető részvény-, inkább a „nem termelőnek” tekinthető lakás-, üdülő- stb.) tulajdonnal rendelkező középosztálybeliek száma;
- nő az emberek pénzügyi műveltsége, előrelátási horizontja, és az igénye saját sorsának intézésére; végül
- csökken a szolidaritásra való ráutaltság érzése és a szolidaritás „nyújtására” való készség (ha egyáltalán volt ilyen?!), főleg a tehetősebbek részéről.

Az alábbiakban megpróbáljuk összefoglalni azokat a főbb jellemvonásokat és tendenciákat, amelyek felé, amelyek mentén – szerintünk – fejlődik a TB (elsősorban annak nyugdíjrendszere). Ezek a tendenciák befolyásolják, hogy hogyan gondolkodunk a mai teendőkről.

A TB alanya mindinkább az egyén lesz, s az egyén mindinkább önként gondoskodik öregkoráról. Az állam azoknál a rétegeknél, amelyek „bizonyítottan” nem fognak rászorulni a köz támogatására időskorukban, fokozatosan visszavonul, s „kiengedi” őket a veszélyközösségből. Ez a réteg állandóan bővül. Az állam szerepe fokozatosan változik. Ellátóból fokozatosan visszavonul az ellátás szervezőjévé és kötelezővé, majd innét is felvilágosító, az öngondoskodás kereteit biztosító szervvé. Az államnak mint felvilágosítónak és a kereteket biztosító szervnek a legfontosabb célja az lesz, hogy fokozatosan felszámolja saját beavatkozásának a

szükségességét. Ez az állampolgárok vagyonosodásával és jövőtervezési tudatosságuk növekedésével párhuzamosan csökken. Az állam szerepe fokozatosan egy segélyrendszer működtetésére szorul vissza a legelesettebbek számára (akiknek a száma fokozatosan csökken). A TB nyugdíjrendszerbeli szerepét egyre inkább a magánbiztosítások, illetve a vagyonfelhalmozás veszi át.

Amíg van TB, addig a különböző kockázatok kezelése egymástól elkülönült részszerkezetekben történik. Tehát el vannak választva egymástól a rokkantsági, árvasági és nyugdíjkockázatok.

A kockázatkezelésben egyre inkább érvényesül a differenciálás, vagyis az az elv, hogy mindenki a saját kockázatának megfelelő hozzájárulást fizesse, illetve a hozzájárulásával és egyéni kockázatával arányos juttatást kapjon a rendszerből. Ez az ellátások értékének, illetve az egyéb forrásból származó időskori jövedelmeknek a növekedésével párhuzamosan valósul meg. Természetesen ennek alapja a hozzájárulások pontos, egyénre lebontott szintű vezetése.

A TB így fokozatosan teljesen feltőkésített rendszerű lesz, ahol a befektetésekből hiányoznak az államadósság-levelek, mert az államnak nincs adóssága. A befektetések nem korlátozódnak Magyarországra, hanem kockázatmegosztási megfontolásokból széles körben, nemzetközileg terítettek. Az állam a befektetések tekintetében egyetlen területen jut szerephez: maga is fenntart egy vagyonkezelő szervezetet, amely piaci instrumentumokba fektet. Az ez által a szervezet által kezelt vagyon erejéig az állam bocsát ki speciális adósságleveleket (tehát az állam nettó adóssága nulla), amelyek jellegzetessége, hogy biztos és hosszú távon fix hozamot hoznak. Ezt a TB a legszegényebbek számára vezetett tőkeszámlák fedezetére használja, így azok nyugdíja kiszámítható lesz. Minél magasabb a várható nyugdíj, a biztosított annál inkább szabadon választhatja meg nyugdíjtőkéjének befektetését, s élvezzi az így nyert hasznot, illetve viseli az esetleges veszteségeket.

Az állam – jövedelem-, illetve vagyonarányos adókból – működtet egy szolidaritási alrendszert a legszegényebbek számára. A szolidaritás tekintetében azonban az államnak nem az ellátások nyújtása a legfontosabb feladata, hanem, hogy a rászorulókat – oktatással, információ nyújtásával, szervezéssel – képessé tegye az öngondoskodásra, tehát, hogy fokozatosan felszámolja a szolidaritási jövedelem-átcsoportosítások szükségességét.

A nyugdíjak nemzetközileg hordozhatóak, követik a munkavállalókat, akik egyre nagyobb arányban több országban fogják felépíteni karrierjüket. Egyre kevésbé a bérre alapozódnak a járulékok, mert a jövedelem egyre csökkenő arányban származik majd a bérből, és egyre nagyobb arányban tőkejövedelmekből, vállalkozói díjakból. Az állam lehetővé teszi a rendszerbe való rendszertelen befizetéseket, s azt is, hogy egy bizonyos felgyűlt vagyontömeg fölött a biztosított felüggesse a további befizetéseket. A számlákra nem csak a biztosított, hanem a munkáltató, házastárs stb. is teljesíthet – önkéntesen – befizetéseket, s a számlák

(meghatározott szabályok szerint) örökölhetőek. Ilyenkor az örökhagyó számlájának egyenlegét hozzáírják az örökös számlájához.

A szolgáltatás megnyitása rugalmas, s a járadék hosszabb-rövidebb időre fel is függeszthető. Átmenetileg rendszeres pénzkivonást is lehet a számláról kérni. Általánossá válik a házaspárok számára, számláik egyesítésével adott kétszemélyes járadék. A járadék- és a tőkegyűjtés tekintetében is széles körű a szabadság a szolgáltató kiválasztásban, s nem csak országon belül.

Széles körűvé válik az időskori munkavállalás, ezért a nyugdíj csak egy lesz az öregkori jövedelmek közül, s egyre kevésbé a meghatározó. A nyugdíj hozzáadódik az egyéb jövedelmekhez, s velük együtt adózik.

Mindezek miatt a nyugdíj megszűnik egy általános cezúrává lenni az egyén életében. Az egyén – bizonyos keretek között, ami alapvetően a tőkéből aktuálisan kapható járadék minimumához kötődik – szabadon választhat, hogy mikortól folyósítsanak a részére nyugdíjat, de ez semmit nem jelent arra nézve, hogy dolgozik-e és hogy mennyit?

5. EGY KÍVÁNATOS NYUGDÍJRENDSZER

Az eddigi gondolatmenetből világos, hogy számunkra a kívánatos nyugdíjrendszer expliciten feltőkésített. Ugyanakkor számot kell vetni azzal, hogy a magyar nyugdíjrendszer döntő eleme, az I. pillér, felosztó-kiróvó rendszerben, azon belül pedig szolgáltatással meghatározott elven működik, ami elvileg is nehezé teszi a feltőkésítést. Ezért első lépésben az I. pillért befizetéssel meghatározott elven működőre kell átalakítani, megtartva a rendszer felosztó-kiróvó jellegét. Az ilyen, ma már több országban működő felosztó-kiróvó rendszereket NDC (notional defined contribution) rendszereknek hívják, mi viszont egyszerűen a tőkeszámlás rendszer elnevezést használjuk a továbbiakban. Azzal, hogy az I. pillér működés-módja logikailag hasonló lesz a feltőkésített II. pillér működés-módjához, az I. pillérbe is át lehet vinni a II. pillér legfontosabb jó tulajdonságait, s ráadásul a két pillér átjárhatóvá válik, ami azt is megkönnyíti, hogy a rendszer súlypontja mindinkább a II. pillérré helyeződjön, vagyis – más szóval – hogy a rendszer fokozatosan feltőkésedjen.

Elöljáróban összefoglaltuk a kívánatos nyugdíjrendszer tulajdonságait, amelyek a későbbiekben vezérfonalként szolgálnak mondanivalónk kifejtéséhez. A kívánatos nyugdíjrendszer az alábbi tulajdonságokkal rendelkezik:

- átlátható;
- korrekt;
- teljes körű;

- rugalmas;
- harmonizált;
- tiszta;
- feltőkésített; és
- elősegíti a hosszú távú gazdasági fejlődést.

Egy rendszer akkor *átlátható*, ha a befizetések és a jogosultságok között szoros összefüggés van, s ezt mindenkor pontosan kommunikálják az érintettek számára. Az átláthatóság kritériuma már szinte önmagában megköveteli, hogy a rendszer ne szolgáltatással, hanem befizetéssel meghatározott legyen. A *korrektség*, tehát hogy a befizetések és a kifizetések várható jelenértéke minden biztosított esetében egyezzen meg, az átláthatóságnak részben az előfeltétele, részben pedig a következménye. A korrekt rendszerek fontos tulajdonsága, hogy oszthatóak, mert a rendszer mind hossz-, mind keresztmetszeti szempontból egyensúlyban van. Meg kell azonban jegyezni, hogy a korrektség a rendszer összes alrendszerében nem érvényesülhet, hanem „csak” a főbb alrendszerekben, illetve az egyes alrendszereknek ebből a szempontból tisztáknak kell lenniük. A korrektség fő korlátja a *teljes körűség* követelménye. Eszerint a rendszernek alapszinten gondoskodnia kell azokról is, akik nem tudnak magukról gondoskodni, vagyis be kell töltenie bizonyos szolidarisztikus funkciót. Hogy ez ne okozzon zavart, a szolidarisztikus alrendszert a korrekt alrendszerektől elkülönülten kell megszervezni, és természetesen ennek is átláthatónak kell lennie. Mi ezt az alrendszert 0. pillérnek nevezzük. A rendszernek a változó igényekhez mind az egyén, mind a rendszer szintjén *rugalmasan* alkalmazkodónak kell lennie. Egyik fő tétel ebből a szempontból a „hordozhatóság” biztosítása mind munkahelyek, mind országok között, illetve az immunitás arra, hogy a biztosított foglalkoztatásának milyen jellege van (önálló vagy munkavállaló, egész- vagy részmunkaidős stb.). Nem tartjuk indokoltnak, hogy az egyes pillérek eltérő logika szerint működjenek (ebből a szempontból a 0. pillér némiképp kivételt képez), ezért a *harmonizáltság* mellett tesszük le a voksunkat. A *tisztaság* követelménye szerint az öregségnyugdíj-rendszernek nem részei a rokkantsági és hozzátartozói ellátások (azzal a kiegészítéssel, hogy a hozzátartozói ellátások közül az önálló özvegyi ellátás az öregségi nyugdíjrendszer általunk adott konstrukciója miatt értelmét veszti). A *feltőkésítettség* biztosítja a nemzedékek közötti korrektséget és egyben lehetővé teszi a *hosszú távú gazdasági fejlődést*, hiszen a tőkehiányos magyar gazdaságban potenciálisan hatalmas befektethető tőkét halmoz fel.

Megítélésünk szerint a fenti szempontokat kielégítő nyugdíjrendszer az alábbi elemekből állna:

- (1) öregségi segélyrendszer („0. pillér”);
- (2) az egyéni tőkeszámlán alapuló felosztó-kiróvó rendszer (I. pillér), amely hosszú távon fokozatosan feltőkésítésre kerülne;
- (3) a tőkeszámlákon alapuló tőkefedezeti rendszer (II. pillér); és
- (4) egyéb önkéntes, nyugdíjcélú megtakarítások (III. pillér).

A fenti rendszer (3) és (4) pillére már nagyrészt működik, itt csak kisebb korrekciókra lenne szükség, de a 0. pillért létre kell hozni, a meglévő I. pillért pedig radikálisan át kell alakítani. A III. pillérre az államnak nem kell sok gondot fordítania, elegendő, ha nagy általánosságban támogatja annak működését és terjedését.

A 0. pillér sok szempontból kiegészítő szerepet tölt be, logikája nagyrészt eltér a többi pillér működésétől, amelyek nagy általánosságban mind tőkeszámlás rendszerben működnek. Nagy kérdés azonban, hogy mi kerül a számlákra? Tehát kik, milyen rendszerben, mennyit és kinek fizetnek be?

Távlatilag is fenntarthatónak tartjuk a ma érvényesülő modellt, miszerint a munkaerő-piacra újonnan belépők számára meghatározott arányban kötelező lesz a belépés mind az I., mind a II. pillérbe. (A két pillér közötti arányok a későbbiekben fokozatosan változhatnak a II. pillér javára.) Viszont javasoljuk kiterjeszteni a két pillér biztosítottainak körét az alábbi rétegekre:

- (a) munkaviszonyban nem álló önállóak; és
- (b) munkaviszonyban állók és önállóak háztartásbeli házastársai.

Az önállóak számára havi fix összegű nyugdíjjárulékot kellene megállapítani, amelyet akkor és addig fizet, amikor és ameddig önállóként dolgozik. A fix összeg mértékének megállapításához támpontot az adhat, hogy egy célul kitűzött korban, egy átlagos életpálya alatt a minimálisan kívánatos induló nyugdíjszinthez szükséges tőke összegyűjtésre kerüljön.

A munkaviszonyban állókra és az önállóak házastársaira ugyanolyan szabályok vonatkoznának, akár háztartásbeliek, akár nem azok. Ezek a szabályok:

- Válás esetén a házasság alatt szerzett nyugdíjtőke közös vagyonnak számít (ha csak a házassági szerződés másképp nem rendelkezik), vagyis az ezen időszak alatt akkumulált tőkéknek veszik a számtani átlagát,¹ s mindegyik fél ezt az átlagot kapja (vagyis annak a félnek a számlájáról, amelyikén ennél az átlagnál több szerepel, a különbözetet átvezetik a másik fél számlájára). Ha egyik, vagy mindkét fél nyugdíjas már, akkor a már folyósítani kezdett járadék díjtartalékát osztják fel ilyen elvek szerint, s vásárolnak a felek önálló járadékot. A díjtarta-

lék esetében a házasság alatt szerzett tőke olyan mértékben csökken, amilyen mértékben a díjtartalék a járadékfolyósítás megkezdése óta a már kifizetett járadékok miatt csökkent.²

- Ha valaki a felhalmozási szakaszban hal meg, és özvegyet hagy maga után, akkor a felhalmozott tőkéjét az özvegye örökli, vagyis annak számlájára (esetleg, ha már nyugdíjas, a díjtartalékába) helyezik át.
- Ha az egyik házastárs nyugdíjba megy, a másik még nem, akkor a nyugdíjba menő házastárs járadékát egyéni nyugdíjtőkéje alapján állapítják meg. Amikor azonban a másik házastárs is nyugdíjba megy, akkor az egyik házastárs díjtartalékát egyesíteni kell az éppen nyugdíjba menő házastárs tőkéjével és ebből egy kétszemélyes járadékot kell vásárolni. A kétszemélyes járadék rendszere olyan, hogy az egyik házastárs halála esetén a járadéktag nem csökkenhet a közösen kapott járadék értékének 70%-a alá (de ez egy 70% és 100% között szabadon megválasztott paraméter).
- Ha a már kétszemélyes járadékot kapó házaspár válik el, akkor a díjtartalék megosztása tekintetében ismét csak úgy kell eljárni, hogy a házasságon kívül szerzett jogosultságok az adott félre lesznek, a házasságon belül szerettek pedig átlagolódnak, s az így kettéosztott díjtartalékot váltja át mindegyik fél járadékká.
- A felhalmozási szakaszban házastárs nélkül elhunyt biztosított jogosultságát a veszélyközösség örökli, azt az elhunytal megegyező korú (és nemű) biztosítottak felhalmozott tőkéjük arányában öröklük.

A fenti szabályok alapvetően az I. pillérre vonatkoznának, mégpedig azért, mert a II. pillér már némileg más logika szerint elkezdte a működését. Ugyanakkor célszerű lenne a két pillér szabályait közelíteni egymáshoz. Például be lehetne vezetni azt a szabályt, hogy a nem egyedülálló elhunyt biztosított számlájának tartalmát csak a házastárs örökölheti, és csakis oly módon, hogy azt a házastárs számlájához írják (ha nincs számlája, akkor nyitnak a részére). A járadékos korban érvényesülő szabályok még a II. pillér esetében is kidolgozatlanok, így azokat eleve az I. pillérhez hasonlóan kellene kialakítani.

Fontos, hogy a munkanélküli segély és a gyermekgondozási díj is munkabérnek számít abban az értelemben, hogy nyugdíjjárulékot kell fizetni utána – vagyis az állam az általános elvek szerint a munkanélküliség és a gyermekgondozás ideje alatt is ír jóvá nyugdíjjogosultságokat a biztosítottak számláján (mind az I., mind a II. pillérben).

Célszerűnek tartjuk, ha a pillérek nem töredeznek szét részrendszerekre, hanem egyetlen általános rendszer részei lesznek. Így nem tartjuk jónak, ha bizonyos foglalkozási ágakra (katonák, bányászok stb.) speciális részszabályok vonatkoznak. Ugyanakkor a járadék kiszámításakor a bizonyos szakmákban eltöltött

időt figyelembe lehet venni, ha bizonyított, hogy annak a szakmának a művelése csökkenti a hátralévő várható élettartamot. Ilyen esetben egy kedvezőbb járadék-tábla alapján lehet kalkulálni a járadékot.

A nyugdíjba vonulásra javasolt korhatár széles intervallumban mozoghat. A megállapításra kerülő járadék értéke függne a biztosított nyugdíjbavonuláskori korától – azonos tőke esetén minél magasabb ez a kor, annál magasabb az induló járadék szintje. Emiatt a rendszerben automatikus ösztönzés érvényesülne a minél későbbi nyugdíjba vonulásra, illetve elkerülhető lenne, hogy a korán nyugdíjba vonulók nyugdíját mások finanszírozzák. A nyugdíjba vonulás minimális korára az a szabály vonatkozna, hogy legkorábban akkor vonulhat valaki nyugdíjba, amikor az adott korát és felhalmozott tőkéjét figyelembe véve legalább minimális szintű járadékot tud vásárolni magának. Ugyanakkor ezt a tőkét nyugdíjba vonuláskor és már nyugdíjas korban bármikor ki lehet egészíteni egyösszegű befizetéssel, s ezzel növelni az induló, illetve aktuális járadék szintjét. A folyósított járadékot bármikor, határozatlan időre meg is lehet szakítani (pl. azért, mert valaki „reaktíválja” magát), ekkor a díjtartalék újra nyugdíjszámlává alakul át, amelyre új befizetéseket lehet teljesíteni.

Kérdés, hogy mi történik azokkal, akiknek a megtakarítása viszonylag magas korban sem elegendő a fent jelzett minimális szintű járadék megvásárlására? Számukra legkésőbb akkor indul meg a járadékfolyósítás, amikor elérik azt a kort (javaslatunk szerint kb. 70–75 évet), amikor aktivizálódik a segélyrendszer (0. pillér). Ekkor a tőkéjükből vásárolt járadékot a 0. pillérben automatikusan minimális szintű járadékká egészítik ki.

Javasoljuk, hogy az I. és a II. pillér logikája olyan közel legyen egymáshoz, amennyire csak lehet. Ha ez megvalósul, akkor nincs elvi akadálya annak, hogy a biztosítottak a két pillér között szabadon mozogjanak. Ugyanakkor nem javasoljuk ezt megengedni. A nyugdíjrendszert távlatilag fel kell tőkésíteni, ezért a két pillér között csak az I.-ből a II.-ba irányuló mozgást javasoljuk megengedni, és ezt is csak központilag irányítva, egyszeri lépésekben. (Például néhány év múlva megengedjük, hogy a már meglévő biztosítottak választhatják járulékuk megosztására a két pillér között az 50–50%-os arányt, de az újonnan munkába lépők számára már ez lesz a kötelező. Később a 67–33%-os arányra lehet ugrani, és így tovább.)

A befizetéssel meghatározott rendszerek nagyon előnyös tulajdonsága, hogy viszonylag egyszerűvé teszik a hordozhatóság megvalósítását. Ez a különböző országok nyugdíjrendszerei vonatkozásában fontos kérdés. Ha egy Magyarországon biztosított személy a továbbiakban más rendszerben akar biztosított lenni, s az is a magyaréhoz hasonló elven működik, akkor lehetővé kell tenni, hogy a megtakarítását átvigye a másik rendszerbe. Ugyanígy a külföldről Magyarországra települő kezdeti itthoni biztosított „pályafutását” azzal, hogy felhalmozott nyug-

díjtőkéjét egy összegben befizeti a magyar rendszerbe, a két pillér között a pályakezdőkre érvényes arányok szerint elosztva. Ugyanakkor nem szükséges, hogy ha valaki külföldre megy, s ott tagja lesz egy másik nyugdíjrendszernek, akkor ki kelljen lépnie a magyar rendszerből. A párhuzamos tagságoknak nem látjuk elvi akadályát (kivéve, hogy az ilyen biztosítottaknál a segélyrendszerben való részvételre az együttes, külföldi és belföldi járadék alapján nyílik csak lehetőség).

A fent vázolt rendszerre az átmenetet mindenképp egy széles körű és mély vitával kell kezdeni, amit a jogalkotás követ. A jogalkotás során gondoskodni kell arról, hogy megfelelő átmeneti idő álljon rendelkezésre, tehát a változtatás csak azokat érintse, akik a változtatások hatásaira fel tudnak készülni. A többi réteg és korosztály számára a mai rendszert változatlanul kell hagyni. Természetesen nem szabad, hogy hosszabb távon több, eltérő logikával működő rendszer éljen egymás mellett, tehát az új rendszerbe a munkaerőpiacra újonnan belépők számára kötelező lenne a belépés, de úgy gondoljuk, hogy a jelenleg aktívak széles rétegeit is problémamentesen át lehetne állítani.

Jelenleg érvényben van egy, egyelőre még távoli határidő, amikor a mostani nyugdíjrendszer nagyot változik. Ez 2013. január 1., amikor a magánpénztárból nyugdíjba menők kötelezően járadékot vásárolnak a magánpénztári tőkéjükből. Célszerű a nagyobb váltást is ehhez az időponthoz igazítani. Eszerint az I. pillérből nyugdíjba menők számára ettől az időponttól állapítanak meg azokat az új típusú járadékokat, amelyeket a fentiekben leírtunk. Természetesen a járadékszolgáltatás jellemzőit már az elkövetkező néhány évben jogszabályban kell rögzíteni, hogy mind a szolgáltatók (a II. pillérben, de a TB is az I. pillérben), mind a biztosítottak fel tudjanak erre készülni. Eddig lenne érvényben a jelenlegi özvegynyugdíj-rendszer is.

Fontos, hogy az áttérés során a már megszerzett jogosultságok ne sérüljenek. Az új nyugdíjrendszer bevezetése előtt a megszerzett jogosultságok kezelésének elvileg két lehetséges módja van:

- e jogosultságokat beépítjük az új nyugdíjrendszerbe és a régi jogosultságok az új rendszernek mintegy kiinduló pontjául szolgálnak; vagy
- a régi és az új rendszer külön kezeli a két rendszerben megszerzett jogosultságokat.

Az első megközelítés azon alapszik, hogy az új tőkeszámlát valamilyen nyitó-egyenleggel indítjuk, azaz a múltbeli járulékfizetés alapján kiszámolunk valamilyen indító értéket. Az indító érték kiszámításának többfajta megoldása lehetséges, vagy valamilyen konkrét tőkeösszeget, vagy egy induló résznyugdíjat számolunk ki és görgetünk tovább a későbbiekben. A második megoldás azon alapszik, hogy a két rendszer egymástól függetlenül működik, s az egyik ugyan bezárul, de

a nyugdíj szempontjából az új rendszertől függetlenül működik. Ezt úgy tekinthetjük, mint az Európai Közösség országaiban honos módszert a különböző országokból származó nyugdíjjogosultságok kiszámítására, azaz a két különálló nyugdíjrendszerből számoljuk ki a nyugdíjba menetelkor a nyugdíjat. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a magyar nyugdíjrendszer 1988 óta gyűjt járulékinformációkat és e rendszer többszörösen nem lineáris. Ebből adódik, hogy a már megszerzett jogosultságok tőkére vagy induló nyugdíjra váltása és a jelenlegi rendszer ily módon történő lezárása több szempontból aggályos. Egyfelől korrekt módon az életpálya során ténylegesen befizetett járulékok kiszámítása azok esetében, akik már régebben, mint 1988. óta fizetnek járulékot, problematikus, másfelől a nem lineáris számítás miatt az induló résznyugdíj összege sem számítható egyszerűen. Így a régi rendszer lezárása az első alternatíva szerint vagy alkotmányossági aggályokat vet föl, vagy túlságosan nagyvonalú, ezért megfontolandó a második alternatíva, a két rendszerből származó jogosultságok összeszámítása. Ennek ellenére mi itt az 1. alternatívát bontjuk ki.

Az I. pillér tőkeszámláit kb. 1–1,5 év alatt lehet felállítani. Ezeket minden biztosított részére fel kell állítani, aki 2013. január 1. után lesz 62 éves. Az ennél idősebbekre továbbra is a jelenlegi rendszer vonatkozik. Arra a tőkeszámla-tulajdonosra, aki mégis 2012. december 31-ig megy nyugdíjba, változatlanul a régi szabályok fognak vonatkozni.

A tőkeszámlára a felállítás után az I. pillérbe ténylegesen teljesített öregségi nyugdíj-járulékok kerülnek. A számla felállítása előtti időt kettős módon lehet kezelni. Egyrészt 1988-tól kezdve a TB egyénenként pontosan vezeti a járulékbefizetéseket. Minden számlatulajdonosnak jóváírják ezeket úgy, hogy az egyes évek befizetéseit korrigálják az azóta eltelt időszak bruttó bérindexével. Másrészt az 1988 előtti időszak befizetéseit becsléssel kell előállítani.

A becslés során több szabályt kell figyelembe venni:

- A dokumentált időszak járulékaiból kell megbecsülni a nem dokumentált időszak járulékait – természetesen ezeket is korrigálva az azóta eltelt időszak bruttó bérindexével.
- Minden biztosítottnak joga van bizonyos időn (pl. 2 éven) belül igazolni, hogy tényleges járulékfizetése nagyobb volt a becslétnél. Ekkor korrigálni kell a jóváírt tőkét.
- A legalább 47 évesek számára a jóváírást felfelé korrigálni kell, ha a jóváírás időpontjában a tőkeszámla alapján számított nyugdíj 62 éves korban kisebb lenne annál, mint amit a régi rendszerben kapna a biztosított.

Bár az előbb leírt eljárás számos ponton vitára adhat okot, nagy előnye, hogy belátható időn belül lezárja a jelenlegi nyugdíjrendszert. Hazánk nyugdíjrendsze-

rének bonyolultsága miatt érdemesnek tartjuk a második alternatíva megfontolását is, azaz a múlt és a jövő rendszerének külön működtetését.

A tőkeszámla válás miatti megosztását, valamint özvegy, illetve annak hiányában a veszélyközösség általi öröklését már a felállítás pillanatában be kell vezetni. A tőkeszámla I. pillérben történő bevezetésével egy időben (tehát kb. 2005–2006-ban) kell bevezetni a II. pillérben is a válás és az öröklés új szabályait.

A járulékot legkésőbb ekkor kell világosan felosztani öregségi, rokkantsági és árvasági részre, de ez valójában történhet ennél előbb is. Ugyanígy az új rendszerű rokkantsági és árvasági ellátást legkésőbb a tőkeszámlák felállításakor be kell vezetni, de ez előbb is megtörténhet.

A javasolt rendszer megvalósításához nincs szükség új intézményekre. A II. pillér intézményei már kiépültek, itt a szabályozás módosítására van szükség. Az intézmények közül leginkább a jelenlegi I. pillért működtető Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (ONYF) működését kell megváltoztatni: a jövőben világosan el kell különíteni (akár úgy, hogy formálisan külön intézményeket hoznak létre, akár a mostani egy intézményen belül) az alábbi részelemeket:

- a „régí” rendszer annak kifutásáig;
- a 0. pillér;
- a megreformált I. pillér;
- árvasági ellátás;
- rokkantsági ellátás.

A koncepcióalkotás jelen fázisában szükségtelen felsorolni a módosítandó jogszabályokat, de néhány vonatkozást, amelyekről csak érintőlegesen esett szó a fentiekben, kiemelnénk.

Javasoljuk, hogy a rendszer mögé tegyen az állam bizonyos nagyon általános garanciákat. Az egyik legfontosabb ilyen garanciális elem, hogy a tőkeszámlákon felgyűlt pénzre az állam adjon visszafizetési garanciát (visszafizetésen természetesen csak a jogszabályban meghatározott módokat értve), vagyis gyakorlatilag ismerje el azt mint államadósságot. A másik ilyen garanciális elem szerint az államnak vállalnia kellene, hogy a járadékok rendszeres mortalitásváltozás miatti kiegyenlítése következtében nominálisan nem csökkenhet a nyugdíj.

A fentiekben egy rugalmas nyugdíjrendszer képét alkottuk meg. Egy olyanét, ahol a nyugdíjba vonulás nem jelent olyan abszolút cezúrát az életben, mint jelenleg, hiszen a nyugdíjat fel lehet függeszteni és újra lehet indítani, s általában is: a nyugdíjba vonulás paramétereit tág határok között maga a biztosított szabja meg. Emiatt az adórendszer is ennek megfelelően kell módosítani. Nem szabad, hogy a nyugdíj egy speciális jövedelem legyen, ezért a nyugdíjjáradéknak bele kell szá-

mítania a jövedelemadó-alapba. Természetesen ez azt is jelenti, hogy a járulék nem lehet adóköteles, hiszen ekkor ugyanaz a pénz kétszer adózna.

A rendszer lehetséges továbbfejlesztésére már többször is utaltunk. Mi a legfontosabbnak az I. pillér fokozatos (valószínűleg több évtized alatt megvalósuló) feltőkésítését tartjuk, vagyis azt, hogy az I. pillér mögött álló implicit államadóság először fokozatosan explicitté váljon, majd tűnjön el mint államadóság. Ennek alapvetően két útja lehetséges:

- (1) az I. pillér súlyának fokozatos csökkentése a II. pillér javára; vagy
- (2) feltőkésítés az I. pilléren belül.

A feltőkésítés nagy előnye, hogy leveszi az aktív korosztályról a náluk idősebb korosztály aktuális eltartásának terhet, s a nyugdíj nagyságát biztosabbá teszi, amennyiben az a jövőben nem függ az esetleges kedvezőtlen demográfiai folyamatoktól. A feltőkésítés lehetővé teszi azt is, hogy a nyugdíjrendszer szolgáltatásai ne a költségvetésen keresztül áramoljanak a kedvezményezettek felé, s ezáltal is csökkenti annak terheit.

A feltőkésítéssel szemben tulajdonképpen mindig ugyanazt az érvet szokták felhozni, s ezzel az érveléssel nekünk is komolyan foglalkoznunk kell. Ez pedig az, hogy a nyugdíjak nagysága így ki van téve az időnként nagyon is változékony tőkepiacoknak, s a társadalmi biztonság ilyen alapvető intézményénél ekkora bizonytalanság nem engedhető meg. A magunk részéről elismerjük, hogy a nyugdíjrendszer kiszámíthatósága nagyon fontos tényező, de ezt annyiban korrigálnánk, hogy a kiszámíthatóság jelentősége fokozatosan csökken a nyugdíjak átlagos szintjének az emelkedésével. Vagyis a kis nyugdíjak nem bírják el az ingadozást, viszont minél nagyobb a nyugdíj, mértékének kilengései annál nagyobbak lehetnek. Ez a gondolatmenet abból a szempontból fontos, hogy ez egyfajta elvi alapot ad arra, hogy milyen ütemben lehet az I. pillérről a hangsúlyt a II. pillérre helyezni, vagyis milyen ütemben lehet a tőkeszámlákat átvinni a II. pillérbe?

Ugyanakkor a II. pillér sem kiszolgáltatott a tőkepiaci ingadozásoknak. Ezeket nagyrészt ki lehet küszöbölni derivatív termékekkel. Mivel ezek jelenleg nem feltétlenül állnak rendelkezésre, ezért ezeket esetleg az államnak kell kibocsátania – természetesen megfelelő (piaci alapú) díj ellenében. Ez a rendszer sokkal korrektebb és a piac logikájának jobban megfelelő, mint a jelenlegi magánpénztári garanciarendszer.

Az I. pillér továbbá nemcsak abban az esetben nincs kiszolgáltatva a tőkepiaci ingadozásoknak, ha nincs feltőkésítve. Akkor is ez történik, ha a rendszer feltőkésített, de a nyugdíjat a biztosítottak nem közvetlenül a tőkéből kapják. Elképzelhető, hogy az állam vagyonkezelőket hoz létre, amelyek által kezelt vagyon fokoza-

tosan eléri a tőkeszámlákon lévő implicit államadósság-tömeget, de ezek a vagyongazdálkodók az állam saját papírjaiba nem fektetnek. Ekkor az államnak teljesen fedezve van a nyugdíjak mögötti adóssága, de hogy az állami vagyongazdálkodók által kezelt vagyon hozama minden évben annyi-e, mint az állami nyugdíjkiadás, az kérdéses. Bizonyos értelemben ez nem is lényeges. Az a fontos, hogy ilyen konstrukció mellett az állami vagyongazdálkodók által kezelt vagyon szinte teljesen mentesíti a költségvetést az aktuális nyugdíjkiadásoktól, mely utóbbi arra korlátozódik, hogy a rossz években ki kell pótolni a vagyongazdálkodók hozamát, ami viszont meg fog térülni a jó tőkepiaci években.

Ugyanakkor az állam maga nem a legjobb vagyongazdálkodó. Ezért hosszú távon mindenképpen a derivatívákkal kiegyenlített hozamú, az I. pillér rovására fokozatosan erősödő II. pillér hívei vagyunk.

6. A NYUGDÍJRENDSZER KÖRNYEZETE, HATÁSA ÉS ALTERNATÍVÁJA

Meglehetősen elterjedt módszer egy ország gazdaságát az egy főre jutó GDP nagyságával jellemezni. Ebből a szempontból jelenleg Magyarország a fejlett országok sereghajtóihoz tartozik. Sok szempontból fontosabb mutató azonban az egy főre jutó felhalmozott, különösen a vállalkozásokban forgó és lekötött vagyon nagysága. Ebből a szempontból Magyarország lemaradása a fejlett országokon belül még nagyobb, aminek az egyik látványos következménye, hogy gazdaságunk erőteljesen rászorul a tőkeimportra, és sok szempontból ki is vagyunk szolgáltatva a más országokból importált tőke pillanatnyi érdekeinek. Nyilvánvaló, hogy az országhoz eleve kötődő, mondhatni „hazai” tőke nagyobb volumene a magyar gazdaságot kevésbé kiszolgáltatott helyzetbe hozná, sőt – a mértéktől függően – a kiszolgáltatott helyzetből akár irányító helyzetbe is kerülhetnénk. Ehhez olyan gazdaságpolitika szükséges, amely ösztönzi a hazai tőkefelhalmozást. Ennek egyik leginkább magától értetődő módszere a nyugdíjrendszer feltőkésítése.

Nem szükségszerű azonban, hogy a Magyarországon felhalmozott nyugdíjtőkét teljes egészében Magyarországon fektessék be, hiszen a magyar tőke külföldön növeli Magyarország (és lakosai) gazdasági hatalmát. Ehhez természetesen az szükséges, hogy ezek a külföldi befektetések ne legyenek teljesen sporadikusak és egymástól elszigeteltek, hanem lehetőség szerint egyfajta magyar gazdasági stratégia részesei legyenek. A nyugdíjtőke – koncentrálttsága révén – alkalmas arra, hogy ilyen értelemben is lehessen vele stratégiát alkotni.

A nyugdíjtőkét célszerű a magyar gazdaság egyfajta regionális terjeszkedésére felhasználni. Ehhez azonban nem elég a nyugdíjrendszer feltőkésítése, hanem olyan gazdaságpolitikával kell azt társítani, amely segíti is az így felhalmozott tőke befektetését. Ez egyrészt a tőkepiac fejlesztését jelenti, ahol sok új magyar

ötlet megvalósításához lehet tőkét találni, s ezek az új vállalkozások (nyilvánvalóan csak egy részük) nagy erős magyar vállalatokká, akár regionális multikká is válhatnak. A gazdaságpolitikának ezt expliciten célul kellene kitűznie.

A feltőkésítés gondolatát mint követelményt egyébként a nyugdíjrendszer mellett valójában az állam szinte összes hosszú távú elkötelezettségére értelmezhetjük. Azt mondhatjuk, hogy a jól működő államnak nincsenek adósságai, s összes elkötelezettsége fedezve van. Ez természetesen csak célként fogalmazható meg, mert az állam időről időre találhat olyan fontos ösztársadalmi célt (pl. autópályák építése), amely gyakorlatilag ösztársadalmi beruházásként is felfogható, ezért érdemes miatta eladósodnia. De törekedni kell arra, hogy az ilyen esetek ritkák és ténylegesen indokoltak legyenek, vagyis kimutatható legyen az elkötelezettség beruházás jellege, s az, hogy ezt ténylegesen ösztársadalmi költségterítéssel célszerű megoldani.

Az állam eladósodottsága szűkíti egy gazdaság jövőbeli lehetőségeit, hiszen törlesztése az adóbevételek növekedésével jár, ami tőkekivonásként is felfogható. Emiatt jól meg kell gondolni, hogy erre szükség van-e? A jelenlegi adósságállományt pedig tudatosan le kell építeni, s az államnak nem szabad hosszú távon hagynia, hogy a nyugdíjpénztárak állampapírokba fektessék a pénzüket.

Egy érett feltőkésített nyugdíjrendszernek az egyik nem elhanyagolható társadalmi hatása, hogy az adott ország állampolgárainak többségét egy gazdaságilag alávetett helyzetből bizonyos értelemben „tőkessé” teszi, tehát olyanná, aki gazdasági értelemben már jóval kevésbé alávetett. A feltőkésített nyugdíjrendszer bizonyos értelemben „felszabadítja” a mindenkori nyugdíjasokat, hiszen az, hogy ezek „tőkésekké” válnak, egyben azt is jelenti, hogy nyugdíjuk tekintetében már nem a mindenkori aktívak „kegyétől” függnék.

Egy feltőkésített rendszer azonban nem feltétlenül működik jól. Ahhoz ugyanis nemcsak az szükséges, hogy gondosan konstruálják meg magát a rendszert, hanem környezetének is megfelelőnek kell lennie. Szerencsére az általa megkívánt környezet nem specifikusan a nyugdíjrendszerhez kell, hanem általában egy jól működő gazdasághoz. Sorra véve ezeket, nézzük előbb az állam által megteremtett feltételeket.

A nyugdíjba vonulási korhatár szabályozása a fent kifejtett koncepcióknak szerves része. A nyugdíjba vonulás relativizálása a fenyegető munkaerőhiány elleni védekezés szempontjából is fontos, ez ugyanis alapul szolgál az időskorú munkavállalás minél szélesebb körű ösztönzéséhez. A népesség javuló egészségi állapota ezt lehetővé teszi, viszont egy csomó szemléleti, jogszabályi, oktatási akadályt meg kell szüntetni. Az egyik a nyugdíjba vonulásnak mint abszolút cezúrának a felfogása. A többi akadály megszüntetése szintén állami feladat (szélesebb körben lehetővé kell tenni az átképzéseket, a részmunkaidős foglalkoztatást stb.).

Az állami nyugdíjrendszerekben szinte magától értetődő közhely, amiről beszélni sem érdemes, hogy a férfiak és a nők azonos tőke és azonos kor esetén azonos induló járadékot kapnak. A magánbiztosítói gyakorlatban ez magától értetődően nincs így, hiszen például Magyarországon a férfiak születéskor várható élettartama mintegy 10 évvel alacsonyabb, mint a nőké, s a nők halandósági előnye minden korban megmarad.

Ha közelebbről megvizsgáljuk a problémát, akkor azt látjuk, hogy ezt a kérdést nem lehet gyorsan és egyszerűen rendezni, mert az egységes, ún. unisex járadék-tábla alkalmazása sok rejtett társadalmi egyenlőtlenséget kompenzál. Ezért ugyan megfontolandó dolog az unisex járadék-tábla eltörlése hosszú távon, de ez csak azal párhuzamosan mehet végbe, hogy a nők helyzetében lévő egyenlőtlenségeket szisztematikusan napvilágra hozzák és megszüntetik. A teljesség igénye nélkül: még mindig nem egyenlő a helyzetük a munkaerőpiacon, azonos munkáért nem mindig kapnak azonos bért. Jellemzően a rosszabbul fizető ágazatokban (oktatás, egészségügy) összpontosulnak, továbbá jellemzően olyan gazdasági közösségekben élnek a házasság révén a férfiakkal, ahol a formális jövedelem nagyjából a férfinál csapódik le, miközben az a köztük lévő belső munkamegosztás (pl. gyermeknevelés) miatt közös szerzeménynek lenne tekinthető, ami után a házastársnak is kellene nyugdíjjárulékot fizetni stb.

S még távlatibban: valójában az egységes járadék-tábla alkalmazása révén nem csak a férfiaktól áramlik jövedelem a nők felé, hanem a rosszabb halandóságú rétegektől általában a jobb halandóságú rétegek felé. Néhány ilyen áramlási irány:

- a betegektől az egészségesek felé;
- a szegényektől a gazdagabbak felé;
- a vidékiektől a városiak felé;
- a dohányzóktól a nem dohányzók felé stb.

Távlatilag ezeket az átcsoportosításokat is szisztematikusan fel kell mérni, és fokozatosan meg kell szüntetni. Eközben persze nem szabad elfelejteni, hogy a társadalombiztosítás más alrendszerében esetleg fordított átcsoportosítás történik, ami kompenzáló hatású lehet: például az egészségbiztosításban a nem dohányzók biztosan részben finanszírozzák a dohányzóknak szükséges drágább kezelést stb.

A tőkefedezeti nyugdíjrendszer nem tud működni jól működő tőkepiac nélkül. Ezért az államnak minden erővel ösztönöznie kell ennek kiépülését és megfelelő működését. Ez érinti a felügyeletet, a gazdasági jogszabályokat, a számviteli szabályokat és a tőzsdéképes hazai vállalatok kialakulását preferáló gazdaságpolitikát egyaránt. Természetesen a helyi valuta konvertibilitása és a gazdaság megfelelő nyitottsága szintén alapkövetelmény.

Az államnak elő kell segítenie, hogy minden nagyértékű vagyontárgynak jól áttekinthető és ellenőrzött piaca legyen. Ennek megfelelően ki kell alakítani a naprakész és biztonságosan működő ingatlan és lakáskatasztereket. Ösztönözni kell a lakásvagyon mobilitását, a bérlakásépítést és a lakásbérlés elterjedését, ezzel is elősegítve a munkaerő mobilitását. Lehetővé kell tenni, hogy az idősek könnyen pénzzé tudják tenni addigi nagy, már nem szükséges lakásukat, s „idősparkokba” tudjanak költözni. Jogszabályokat kell alkotni, és ellenőrzött üzleté tenni a „lakásért életjáradékot” mozgalmat.

Ha a nyugdíjrendszerrel harmonizáló egyéb állami alrendszereket nézzük, akkor azt találjuk, hogy a legfontosabb harmonizálandó alrendszer az adórendszer (leginkább a személyijövedelemadó-rendszer), oly módon, hogy az a fentiekben kifejtett nyugdíjrendszert támogassa. A szükséges, és az általunk javasolt rendszerrel harmonizáló személyijövedelemadó-rendszer főbb tételei az alábbiak:

- a létminimum szintjéig adómentes sáv;
- a nyugdíjjáradék teljes egészében a munkavállaló bruttó jövedelmét terheli (visszont lehet egyfajta szolidaritási adót kivetni bérarányosan a munkáltatókra);
- a személyi jövedelemadó alapja a nyugdíj- és egészségbiztosítási járulékkal csökkentett bruttó jövedelem, tehát a nyugdíjcélú megtakarítás forrása az adómentes jövedelem;
- a folyósított járadék teljes egészében beszámít a személyi jövedelemadóba, visszont ekkor a jövedelem után már nem vonnak nyugdíjjáradékot (csak egészségbiztosítást), tehát magasabb az adóalap, de relatíve kisebb az elvonás – ezáltal nincs ellenőztönzés a nyugdíjas korú munkavállalásra, korrekt és áttekinthető az adórendszer.

Az állam szerepvállalására egy teljesen feltőkésített nyugdíjrendszerben is szükség van, de annak jellege (és mértéke) jelentősen módosul a mostanihoz képest. Ahelyett, hogy az állam intézné formálisan a nyugdíjak folyósítását, azt önállóan gazdálkodó intézményekre lehet bízni. Az államnak ezek felügyeletét kell megszerveznie.

Természetesen lehetnek a gazdaságban kisebb-nagyobb hullámzások, amikor a nyugdíjalapok vagyona jelentősen csökken, s ezáltal jelentősen csökken az általuk fizethető járadék. Bizonyos csökkenési mérték felett szükség lehet (időleges és szigorúan szabályozott) állami intervencióra, amikor is az ilyen rendkívüli helyzetekben közpénzekből kipótolják a nyugdíjakat. De ennek a beavatkozásnak ritkán szabad csak előfordulnia, s az állam által a rendszerbe fektetett pénzt a rendszernek vissza kell fizetnie. Tehát az állam itt egyfajta végső garanciaadó a nagyon nagy ingadozások kiegyenlítésére.

Célszerű megelőzni, hogy ilyen állami intervencióra szükség legyen. Ezt az állam által kibocsátott derivatívákkal lehet intézményesen megtenni, ahogyan arra már utaltunk.

Természetesen az államra szükség van mint a segélyrendszer működtetőjére is (nagyjából felosztó-kiróví alapon), hiszen minden kötelező rendszerben lesznek olyanok, akiknek megtakarítása nem lesz elég a létminimum szintjén lévő nyugdíj folyósítására sem. Ennek a segélyrendszernek azonban a mai felosztó-kiróví rendszerhez képest nagyságrendekkel kisebbnek kell lennie, s az állam szociálpolitikájának arra kell törekednie, hogy minél kisebb rétegeknek legyen erre egyáltalán szüksége (főleg az iskoláztatás és az átképzés segítése révén).

A nemzetközi környezet vonatkozásában az elvárások kétirányúak. Nemcsak a feltőkésített nyugdíjrendszer „érezheti jobban magát” bizonyos nemzetközi környezetben, mint másokban, hanem maga a nemzetközi környezet is támaszthat elvárásokat a nyugdíjrendszerrel szemben.

A nemzetközi környezet által támasztott legfontosabb – egyelőre még latens, de már érezhető – elvárás a nyugdíjak hordozhatóságának megteremtése. A hordozhatóság azt jelenti, hogy ha egy munkavállaló életpályája során több különböző államban dolgozik – ami például az EU létrejöttével egyre inkább megszokott jelenséggé válik – akkor nyugdíjjogosultságát minden nehézség nélkül gyűjtheti a különböző helyeken és összességében mindegy, hogy éppen hol fog nyugdíjba menni. A rendszer szintjén úgy is mondhatjuk, hogy a hordozhatóság megköveteli a munkavállaló életpályája során érintett nyugdíjrendszerek nyitottságát és kommunikációs kapcsolatát egymással.

A tőkefedezeti nyugdíjrendszerek elvileg alapvetően nyílt rendszerek, minden nehézség nélkül tudnak egymással kommunikálni. Ez a kommunikáció egyszerű: ahogyan egy országon belül a munkavállaló át tud lépni egyik nyugdíjalapból a másikba úgy, hogy viszi magával az egyéni számláján felgyűlt tőkéjét, ezt az átlépést meg tudja tenni különböző országok nyugdíjalapjai között is (sőt még ezt sem kell feltétlenül tennie, mert a nyugdíjalapok minden további nélkül lehetnek nemzetköziek). A felosztó-kiróví rendszerek közötti átjárást viszont bonyolult kétoldalú nemzetközi egyezményeknek kell biztosítaniuk, amelyek nem mindig korrektek. Erre példa a magyar és a román felosztó-kiróví rendszerek közötti nemzetközi egyezmény. Eszerint az az ország fizeti az egyének teljes nyugdíját, amelyben az egyik országból a másik országba áttelepült egyén épp nyugdíjba megy. Egy ilyen szerződés kölcsönös előnyösségéről azonban csak akkor beszélhetnénk, ha a szóban forgó két ország közötti migráció szimmetrikus volna. Nyilvánvaló, hogy a felosztó-kiróví rendszerek közötti korrekt elszámolás akkor valósulna meg, ha az egyén vinné magával implicit államadósságát. Vagyis ilyenkor az az állam, ahonnan az egyén távozik, explicit adóssághótvényeket bocsátana ki (vagy készpénzben kifizetné ezt a tartalékrészt), és azt átadná a másik állam

nyugdíjrendszerének. Nem véletlen, hogy ilyen megállapodások nincsenek. Egyrészt általában nem tartják nyilván egyénre lebontva a nyugdíjtartalékot, másrészt egyik felosztó-kiróví rendszer sincs berendezkedve arra, hogy hatékonyan fel tudja használni egy másik ország államadósság-kötvényét.

A felosztó-kiróví rendszer mögötti egyik legfontosabb latens feltételezésre csak napjainkban derül fény, amikor egyre nyilvánvalóbbá válik annak cáfolata. E feltételezés pedig az, hogy egy ország lakossága stabil, nem „mászkal” életpályája során ide-oda, tehát erre a lakosságra mint biztos bázisra rá lehet építeni egy zárt nyugdíjrendszert. Az EU létrejöttével ezek a zárt rendszerek már akadályozzák a mozgást, tehát az emberek röghöz kötésének az eszközeivé válnak.

Szemmel látható, hogy az egymással nem kompatibilis, és zömében zárt, felosztó-kiróví típusú európai nyugdíjrendszerek hamarosan erőteljesen akadályozni fogják az integrációt. Emiatt napirendre kellene tűzni azok átfogó reformját. Természetesen ilyen nagy és fontos rendszerek reformja csak nagyon lassan mehet végbe, s nagyon óvatosan kell eljárni. Első lépésként a legfontosabb a helyzet tisztázása, ehhez pedig a tőkeszámlás rendszer általános bevezetése nagyban hozzá tud járulni. Tehát – szerintünk – az EU számára a nyugdíjreform célszerű útja a következő:

1. lépés: mindenhol kötelezővé tenni a tőkeszámlás rendszert, s ezzel nyílttá tenni a rejtett átcsoportosításokat és az államadósságot;
2. lépés: a tőkeszámlás rendszer mögötti államadósságot hozzá kell írni a többi államadóssághoz, s azzal együtt kezelni;
3. lépés: általában az államadósságra előírni egy alacsony minimális szintet, ami azt jelenti, hogy el kell kezdeni feltőkésíteni a rendszereket (vagyis: állampapírokból más instrumentumokba tenni a tartalékokat).

Mivel a II. pillér a legtöbb európai országban készen áll, ezért az I. pillér fokozatos kiürítése és az ellátások átvezetése a II. pillérbe nem okoz már további gondot.

A feltőkésített rendszerek mögötti tartalékot célszerű nemzetközileg diverzifikálni. Ez az állítás meglepő lehet némelyeknek, hiszen magától értetődőnek tűnik, hogy a nyugdíjalapoknak előírják befektetéseik bizonyos részének állampapírban tartását, a többit pedig hazai részvényekben, kötvényekben kell tartaniuk, hogy ezzel is a hazai gazdaságot erősítsék. Nem célszerű azonban, ha sok állampapír van forgalomban, mert az az állam eladósodottságát jelenti, s ez nem megfelelő állapot. Ha az állam nincs eladósodva, akkor viszont a nyugdíjalapok sem tudják állampapírokba fektetni a pénzüket, még ha ezt elő is írják nekik. Természetesen a meglévő államadósság visszafizetése hosszú periódus alatt valósulhat csak meg, s így sokáig elképzelhető egy – egyébként átmeneti – rendelkezés a tar-

talékok egy részének állampapírokba helyezéséről. De ennek tudatosan átmenetinek kell lennie!

A hazai befektetés előírása egy ideig szintén jogos lehet, amíg egy ország viszonylag tőkeszegény. De a nyugdíjtartalékok növekedésével ez a probléma fokozatosan megszűnik, előtérbe kerül a biztonság problémája, s erre ad megoldást a nemzetközi diverzifikáció.

A biztonság problémája kétirányú: érinti (1) egy adott földrajzi régiót sújtó háború vagy válság lehetőségét; és (2) az adott földrajzi régió kedvezőtlen demográfiai folyamatait.

Mint korábban láttuk, a felosztó-kiróvó rendszerek kialakulásának egyik fő útja az volt, hogy a II. világháborúban megsemmisültek a tőkefedezeti rendszerek tartalékai, s később azért nem tőkésítették fel ezeket a rendszereket, mert féltek tőle, hogy azok megint meg fognak semmisülni. Erre a problémára ad választ a földrajzi diverzifikáció. Természetesen ez nem univerzális válasz, mert egy egész világot érintő katasztrófa ellen nem jelent védelmet, de egy helyi hiperinfláció, helyi háború stb. ellen igen.

A kedvezőtlen demográfiai folyamatok pedig szinte kikényszerítik a földrajzi diverzifikációt. Ha egy országban a nyugdíjasok száma jelentősen meghaladja az aktívakét – mint ahogyan Európa legtöbb állama e felé az állapot felé tart –, akkor egy idő után az aktívák már egyszerűen nem tudnak annyi tőkét működtetni, hogy annak hozadékából ellássák a nyugdíjasokat is. A megoldás: kedvezőbb demográfiai mutatókkal rendelkező országokba történő beruházás.

Persze a nemzetközi diverzifikációnak is megvannak a veszélyei – lásd alább –, ezért ilyen kedvezőtlen demográfiai viszonyok mellett a gazdaságpolitikának két dologra törekednie kell:

- minél inkább elősegítse az idősök otthoni foglalkoztatottságát; és
- minél inkább elősegítse a tőkeintenzív technológiák alkalmazását, hogy a külföldtől való függésnek legyen alternatívája.

Mint már láttuk, Magyarország esetében a nyugdíjtőkék külföldi befektetése egyfajta paritást hoz létre: a magyar nyugdíjasokat azonos helyzetbe hozza a fejlett nyugati országok nyugdíjasaival, vagyis nemcsak azok tulajdonosok – nyugdíjalapjaik révén – Magyarországon, hanem a magyar nyugdíjasok is külföldön.

Mivel azonban a nemzetközi diverzifikáció önmagában fontos, ezért az is fontos, hogy biztonságos legyen. Csak olyan, gazdaságilag és politikailag stabil országokba érdemes befektetni, ahol fejlett a jogbiztonság, nincs akadálya a nemzetközi kereskedelemnek, a tőkeáramlásnak stb. A nyugdíjrendszer oldaláról tehát az kívánatos, ha a világon minél több prosperáló gazdaság és béke van. Főleg

igaz ez azokra az országokra, ahol a demográfiai folyamatok kedvezőek, hiszen leginkább ezekbe célszerű az előregedő országok nyugdíjtőkéit befektetni.

A feltőkésített rendszereknek világszerte – a mai logika szerint – két nagyon hosszú távú problémával kell megküzdeniük. A nagyon hosszú táv több generációt jelent, tehát nem érinti a tőkefedezeti rendszerek mai bevezethetőségét. Ezek:

- (a) ha az egész világon kedvezőtlenek lesznek a demográfiai tendenciák; illetve
- (b) hogy nincs információnk arról, van-e annyi jövedelmező befektetés világszerte, amit a nagy nyugati nyugdíjrendszerek feltőkésítése megkívánna.

A kedvezőtlen demográfiai tendenciák alatt fentebb végig az alacsony gyermekszámot, a növekvő várható élettartamot és az öregek lakosságon belüli súlyának növekedését értettük. Természetesen ezek a tendenciák csak a nyugdíjrendszer szempontjából kedvezőtlenek, más szempontból nagyon is kedvezőek. A várható élettartam növekedése mindannyiunk kívánsága, a népességszám csökkenése globális szinten környezetvédelmi alapkövetelmény és a Föld túlélésének a záloga, az (átmeneti) előregedés pedig az ezekből következő logikus fejlemény. Ráadásul a „kedvezőtlen demográfiai tendenciák” egy országon belül csak a felosztó-kiróvó rendszer szempontjából kedvezőtlenek, a feltőkésített rendszerek szempontjából közömbösek. Ha ezek a tendenciák világszinten is jelentkeznek, akkor az már a feltőkésített rendszereket is érintheti, ugyanis ekkor az előregedett lakosságú országok nem találnak olyan fiatal lakosságú országot, ahova beruházni tudnának, ahova ki tudnák vinni a nyugdíjtőkét. (Nyilvánvaló, hogy egy zsugorodó népességben a tőke ára csökken, a kereseteké nő.) Ez ellen az egyelőre nagyon távoli fenyegetés ellen két – korábban már említett – módszerrel lehet védekezni:

- fokozatosan áttérni a munkaintenzív termelésről a tőkeintenzívre (az automatizálás mai állása mellett ez nem tűnik nagyon nehéz feladatnak); valamint
- fokozatosan és egyre inkább bevonni az idős – és egyébként relatíve egyre jobb fizikai és mentális kondíciójú, egyre rugalmasabb – rétegeket is a termelésbe, megfordítva a mai munkaerőpiaci tendenciákat.

7. ÖSSZEGZÉS ÉS JAVASLATOK

A nyugdíjrendszer összességében a munkavégző képesség csökkenéséből következő szegénység ellen véd. De a szegénység ellen leginkább nem a nyugdíjrendszer és nem az állam véd meg bennünket, hanem a vagyon. Egy vagyonos embernek nincs szüksége nyugdíjra. Ezért ha az állam le akarja küzdeni a szegénységet, akkor távlatilag nem elsősorban a nyugdíjrendszert kell fejlesztenie (bár belátható

ideig az is elengedhetetlen lesz), hanem minden módon elő kell segítenie polgárai vagyonosodását, vagyonfelhalmozását. Sőt, a kötelező nyugdíjrendszerből ki lehet engedni az elég vagyonos embereket (természetesen a segélyrendszerhez való szolidarisztikus hozzájárulás alól nem szabad őket mentesíteni).

Egy feltőkésített rendszerben az állam feladata az esetleges nagy nyugdíjindexációs kiküszöbölése. De erre is csak akkor van szükség, ha a nyugdíjasoknak nincs jelentős vagyonarányos jövedelmük. Ha jelentős rétegeknek van jelentős vagyona, akkor az állam ilyen „jótálló” funkciója is csökkenhet.

Ahhoz, hogy ez a helyzet előálljon, a gazdaságpolitikának erre törekednie kell. Ennek egyik nagyon fontos eleme a megfelelő adórendszer. Az adórendszert úgy kell kialakítani, hogy ösztönözze a felhalmozást, és kevésbé tegye vonzóvá az aktuális fogyasztást. Vagyis: a nagy adókat alapvetően a fogyasztásra kell kivetni, a fogyasztást kell drágává tenni, viszont el kell törölni a vagyonszerzéshez – kivéve öröklés – kapcsolódó adókat, így a lakásvásárlási illetéket, profitadót stb. A vagyonfelélést (lakás eladása stb.) szintén jelentősen meg kell adóztatni.

A gépkocsivásárlás nem számít felhalmozásnak, tehát azt szintén erős fogyasztási adóval kell sújtani. Az örökösödési (és ajándékozási) adó – egy bizonyos vagyon felett – lehet erősen progresszív, hiszen az államnak nem egyszerűen a vagyont kell díjaznia, hanem a vagyonszerző aktivitást.

A felhalmozott vagyon célja a személyes hosszú távú biztonság megteremtése, az utódok megfelelő felnevelése és a társadalom gazdagítása. Fontos, hogy az utódok saját erőből jussanak a gazdagsághoz, de erre a lehetőséget meg kell adni számukra.

IRODALOM

- Aaron, H. J. (1996): The Social Insurance Paradox. *Canadian Journal of Economics and Political Science* 32: 371–374.
- Aaron, H. J. – Reischauer R. D. (1998): *Countdown to Reform: The Great Social Security Debate*. New York, NY: The Century Foundation Press.
- Advisory Council on Social Security (1997): *Report of the 1994–1996 Advisory Council on Social Security*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Antal K. – Borlói R. – Réti J. (2000): Hogyan hatna az induló nyugdíjakra egy javított nyugdíjformula? In: Augusztinovics (szerk.) 2000, 155–182.
- Arrow, K. J. (1963): Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care. *American Economic Review* 53: 941–969.
- Auerbach, A. J. – Hagemann, R. P. – Kotlikoff, L. J. – Nicoletti, G. (1989): The Economic Dynamics of an Ageing Population: The Case of Four OECD Countries. *OECD Economic Studies* 12: 97–130.
- Auerbach, A. J. – Herrmann, H. (eds) (2002): *Ageing, Financial Markets and Monetary Policy*. Berlin: Springer.
- Augusztinovics M. (1992): A nyugdíjrendszer válsága. *Közgazdasági Szemle* 39: 415–431.

- Augusztinovics M. (1993): Egy értelmes nyugdíjrendszerről. *Közgazdasági Szemle* 40: 315–430.
- Augusztinovics M. (1999): Nyugdíjrendszerek és reformok az átmeneti gazdaságokban. *Közgazdasági Szemle* 46: 657–672.
- Augusztinovics M. (1999): A nyugdíjprobléma demográfiai és gazdasági alapjai. *Demográfia* 42: 120–132.
- Augusztinovics M. (szerk.) (2000): *Körkép reform után: Tanulmányok a nyugdíjrendszerről*. Budapest: Közgazdasági Szemle Alapítvány.
- Banks, J. – Disney, R. – Smith, Z. (2000): What Can We Learn from Generational Accounts for the United Kingdom? *Economic Journal Features* 110: F575–F597.
- Banyár J. (1994): *Az életbiztosítás alapjai*. Budapest: Bankárképző – BOI.
- Banyár J. (2001): *Az életpálya pénzügyi tervezése*. Budapest: BKÁE BOKCS.
- Banyár J. (2003): *Életbiztosítás*. Budapest: Aula (megjelenés alatt).
- Banyár J. (2003): Direkt átcsoportosítás a nyugdíjszámlákon – a nemek közti szolidaritás egy újfajta értelmezése. *Sigma* (megjelenés alatt).
- Barr, N. (2000): Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choices (Working Paper).
- Barr, N. (2001): *The Welfare State as a Piggy Bank: Information, Risk, Uncertainty and the Role of the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Börsch-Supan, A. (2001): The German Retirement Insurance system. In: Börsch-Supan, A. – Miegel, M. (eds): *Pension Reform in Six Countries. What Can We Learn from Each Other*. Berlin: Springer Verlag, 13–38.
- Börsch-Supan, A. – Ludwig, A. – Winter, J. (2002): Aging, Pension Reform, and Capital Flows. In: Auerbach – Herrmann (eds) 2002, 55–83.
- Buchanan, J. (1990). The Budgetary Politics of Social Security. In: Weaver, C. (ed.): *Social Security's Looming Surpluses*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute.
- Chlon, A. – Fox L. – Palmer E. (2002): *Notional Defined Contribution Systems: How Are They Implemented?* (Working Paper).
- Daykin, Ch. (2002): *Privately Managed Old-age Pension Schemes: Theory and Reality* (Working Paper).
- Diamond, P. – Geanakoplos, J. – Mitchall, O. S. – Zeldes, S. P. (1998): Would a Privatized Social Security System Really Pay a Higher Return? In: Diamond, P. – Douglas, A. A. – Graetz, M. J. – Munnell, A. H. (eds): *Framing the Social Security Debate: Values, Politics and Economics*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press for the National Academy of Social Insurance.
- Disney, R. (1999): *Notional Accounts as a Pension Reform Strategy: An Evaluation*. Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 9928, Washington, D.C.: World Bank.
- Disney, R. (2000): Crises in Public Pension Programmes in OECD: What Are the Reform Options? *Economic Journal Features* 110: F1–F23.
- Disney, R. (2000): Declining Public Pensions in an Era of Demographic Ageing: Will Private Provision Fill the Gap? *European Economic Review* 44: 957–973.
- Disney, R. – Whitehouse, E. (1999): *Pension Plans and Retirement Incentives*. Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 9924, Washington, D.C.: World Bank.
- Economist (2002): A Survey of Pensions. *The Economist* 16 February, 54.
- Erikson, T. (2000): Reform of the Swedish Pension System. In: Pieters, D. (ed.): *Confidence and Changes. Managing Social Protection in the New Millennium*. EISS Yearbook.
- European Commission (1996): *Employment in Europe*. Brussels–Luxembourg.
- Feldstein, M. (ed.) (1998): *Privatizing Social Security*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fultz, E. (ed.) (2002): *Pension Reform in Central and Eastern Europe*. Budapest: ILO.
- Gál R. I. – Simonovits, A. – Tarcali, D. (2000): Nyugdíjreform és korosztályi számla. In: Augusztinovics (szerk.) 2000, 272–297.

- Gál R. I. – Simonovits A. – Tarcali D. (2001): Nyugdíjreform és korosztályi számla. *Közgazdasági Szemle* 48: 291–306.
- Holzmann, R. (1988): *Reforming Public Pensions*. Paris: OECD.
- Holzmann, R. – Stiglitz, J. (eds) (2001): *New Ideas about Old-Age Security: Toward Sustainable Pension Systems in the 21st Century*. Washington: The World Bank.
- Iglesias, A. – Palacios, R. (2000): Managing Public Pension Reserves: Evidence from the International Experience. In: Holzmann – Stiglitz (eds) 2001.
- Klosse, S. (2000): Social Protection: Public, Semi-Public or Private. In: Pieters, D. (ed.): *Confidence and Changes. Managing Social Protection in the New Millennium*. EISS Yearbook.
- Kotlikoff, L. (1996): Hogyan privatizáljuk a tb-nyugdíjrendszert. *Közgazdasági Szemle* 43: 1045–1071.
- Murthi, M. – Orszag, P. R. (1999): *Administrative Costs and Individual Accounts: Lessons from the U.K. Experience*. The World Bank (February).
- Orszag, P. – Stiglitz, J. E. (2001): Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems. In: Holzmann – Stiglitz (eds): 17–56.
- Palacios, R. – Whitehouse, E. (1999): *The Role of Choice in the Transition to a Funded Pension System*. Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 9812, Washington, D.C.: World Bank.
- Palmer, E. (2000) *The Swedish Pension Reform Model-Framework and Issue*. Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 0012, Washington, D.C.: World Bank.
- Simonovits A. (1998): Az új magyar nyugdíjrendszer és problémái. *Közgazdasági Szemle* 45: 689–708.
- Thompson, L. (1998): *Older and Wiser: The Economics of Public Pension*. Washington, D.C.: The Urban Institute Press.
- Valdes-Prieto, S. (1997): *The Economics of Pensions: Principles, Policies and International Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Valdes-Prieto, S. (2000): The Financial Stability of Notional Account Pensions. *Scandinavian Journal of Economics*.
- Whitehouse, E. (2000): *Paying for Pensions: An International Comparison of Administrative Charges in Funded Retirement-Income Systems*. Social Protection Paper Series, Discussion Paper No. 0021, Washington, D.C.: World Bank.
- World Bank (1994): *Averting the Old-age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*. New York: Oxford University Press.

JEGYZETEK

- ¹ Ezt a számítást utólag nagyon nehéz elvégezni, hacsak a nyugdíjszámlán a tőkét – a befektetési alapokhoz hasonlóan – nem egységekben tartják nyilván. Ekkor viszont nagyon egyszerűvé válik a feladat. Emiatt is javasoljuk, hogy a nyilvántartás egységekben történjen, még a járadékfolyósítás megkezdése után is.
- ² Ez a számlák közötti átcsoportosítás történhetne a házasság közben folyamatosan is, de az eljárás bonyolultabb, viszont ugyanazt az eredményt adná, mint az itt felsorolt „döntő eseményekhez” kapcsolódó átcsoportosítás.

A POSSIBLE PENSION REFORM AND ITS REASONS

JÓZSEF BANYÁR – JÓZSEF MÉSZÁROS

Reform of pension systems is in the focus of interest all over the world. It seems that the sustainability of the pay-as-you-go system – that has become the most widespread type of pension systems having major share for several reasons – is in its present form problematic in most countries of the world. Its reform induces debates on several fora (e.g. the streets) in many countries and international organisations. The Hungarian pension system has changed significantly in the recent decade (in our view positively), but despite the considerable moves to reform we cannot speak about a completed process, or about a system sustainable in the long run, among the elements of which consistency exists. Thus – according to our opinion – the further reform of the system (or of its certain elements) is indispensable. Professionals, however, disagree on the steps to be taken, and even more problematically: decision-makers seem not to realise the necessity of further changes, regarding the pension system as one set temporarily stable by the 1990s reforms, thus ignoring not just the need to continue reforms, but also the debate on the topic. We disagree with this approach. The study intends to sketch a possible long-distance model of the Hungarian pension system, and the way leading to it.

Keywords: pension financing; state debt; funded system; demographical processes

